

3. Vývoj příjmů a vydání domácností podle výsledků statistiky RÚ

Statistika rodinných účtů podává přehled o hospodaření soukromých domácností prostřednictvím údajů o vývoji spotřeby různého druhu zboží a služeb. Pokud jsou ekonomické poměry ustálené, je růst nebo pokles spotřeby v domácnostech nízký a v meziročním srovnání nelze vyvozovat zásadní závěry o pohybu spotřeby. K tomu je zapotřebí srovnání za delší časové období než je rok. Jiná situace nastane, pokud dojde během roku v ekonomice k významným změnám, které mohou podstatně ovlivnit i hospodaření individuálních domácností. Takové změny se pak projeví jako mimořádné výkyvy v časové řadě statistiky RÚ.

Svědčí o tom předkládané údaje statistiky RÚ za období 1989 – 2003. Po změně politického režimu koncem roku 1989 došlo k zásadním ekonomickým reformám, byly zrušeny dotované ceny na základní potraviny (chléb, mléko, máslo apod.), uvolněn dovoz zboží z ciziny, zahájena privatizace státních podniků, otevřela se možnost svobodného cestování do zahraničí atd.

V komentáři budou podstatné změny ve vydáních a spotřebě dokumentovány pro zjednodušení na údajích za průměrnou domácnost. Sledované období bude rozděleno do dvou menších časových úseků, které odpovídají charakteru a intenzitě proběhnuvších změn.

3.1 Příjmy a vydání průměrné domácnosti v období 1989 až 1992

Počet zpravodajských domácností byl v prvních třech letech přibližně na stejné úrovni, v roce 1992 byl v důsledku úspor ve státním rozpočtu snížen zhruba o pětinu. Ukazatele struktury domácností naznačují již v tomto období dvě základní tendence jejího vývoje, které se budou v dalších letech zvyrazňovat, a to snižování průměrného počtu členů, ekonomicky aktivních osob a nezaopatřených dětí a narůstání podílu nepracujících důchodců a ostatních členů.

Složení zpravodajských domácností

	1989	1990	1991	1992
Počet domácností	3 874	3 885	3 729	3 142
Průměrný počet na domácnost				
členů	2,64	2,63	2,58	2,57
ekonomicky aktivních	1,33	1,32	1,30	1,30
nezaopatřených dětí	0,84	0,84	0,79	0,78
nepracujících důchodců	0,38	0,38	0,38	0,38
ostatních	0,09	0,09	0,11	0,11

Růst peněžních příjmů v roce 1990 stačil ještě krýt růst cen potravin, způsobený zrušením záporné daně z obrátu ve 2. pololetí 1990. Reálná hodnota příjmů se totiž snížila jen o 3 %. Zrušení státních dotací na základní potraviny a tvorba jejich cen na základě výrobních nákladů přinesly v roce 1991 podstatné zvýšení cen potravinářských výrobků. Tak např. cena 1 kg másla se podle statistiky RÚ zvýšila z 37,70 Kč v roce 1989 na 63,50 Kč v roce 1991; cena 1 kg chleba vzrostla z 3,25 Kč na 6,75 Kč, masa hovězího z 31,30 Kč na 47,50 Kč, 1 litru mléka z 2,45 Kč na 6,00 Kč atd. Úprava cen potravin byla provedena skokem, kdežto u průmyslových výrobků a služeb, kde nebyly dotace, zvyšování cen probíhalo rovnoměrněji.

Meziroční index spotřebitelských cen (životních nákladů – dále ŽN) 1991/1990 dosáhl výše 156,7 % a index nominálních příjmů jen 118,5 %. Reálná hodnota peněžních příjmů v roce 1991 klesla na 75,6 %. To znamená, že k uspokojení svých potřeb v rozsahu roku 1990 měla domácnost o čtvrtinu peněžních prostředků méně.

Vývoj peněžních příjmů

		1989	1990	1991	1992
Čistý peněžní příjem na osobu v Kč		23 500	24 971	29 586	35 077
z toho sociální příjmy	Kč	5 162	6 099	8 195	7 876
	%	22,0	24,4	27,7	22,4
Index spotřebitelských cen (ŽN)		100,0	109,7	171,8	190,9
Index peněžních příjmů	nominální	100,0	106,3	125,9	149,3
	reálný	100,0	96,9	73,3	78,2

Státní orgány se snažily dopad cenových změn domácnostem alespoň částečně kompenzovat vyplácením tzv. státního vyrovnávacího příspěvku (od července 1990 vyplácen ve výši 140 Kč na osobu měsíčně, od května 1991 zvýšen pro důchodce a nezaopatřené děti na 220 Kč). V tabulkách jsou tyto částky zahrnuty v příjmech sociálních, v roce 1991 přispěly ke zvýšení jejich podílu na 28 % z celkových čistých příjmů, což je nejvyšší hodnota v časovém období 1989 – 2003.

Většina domácností musela řešit základní problém, jak uspořádat svoje hospodaření při snížené kupní síle příjmů, aby pokles stávající životní úrovně byl co nejmenší. První možností bylo vybrat peněžní rezervy z peněžního ústavu nebo sjednat půjčku. Výběr úspor převážil nad vklady v roce 1990, kdy řada domácností v očekávání liberalizace cen uspišila uskutečnění svých nákupních úmyslů, což se týkalo zejména oděvů, obuvi, předmětů pro vybavení bytu a domácnosti. V roce 1991 již bylo saldo vkladů a vybraných úspor opět pasivní, tj. na straně vydání. Růst půjček nebyl významný, splátky byly v celém období větší než půjčky.

V roce 1991 se domácnosti rozhodly některá vydání omezit, resp. odložit je na pozdější dobu, jak ukazují údaje v následující tabulce. V poklesu vydání na odívání a obuv se zřejmě projevila jak snaha o úspory, tak předzásobení z minulého roku. Vydání na dopravu zůstalo na úrovni roku 1990 v důsledku podstatného omezení nákupu dopravních prostředků, čímž jsou míněny především osobní automobily – jejich nákup činil jen 62 % hodnoty v roce 1990.

Hlavní skupiny peněžních vydání (průměry v Kč na osobu za rok)

	1989	1990		1991		1992	
	Kč	Kč	1989=100	Kč	1990=100	Kč	1991=100
Čistá peněžní vydání celkem	22 453	24 527	109,2	28 082	114,5	34 573	123,1
Výživa ^{1/}	6 916	7 392	106,9	9 090	123,0	10 620	116,8
Odívání a obuv	2 462	2 793	113,4	2 716	97,2	3 229	118,9
Bydlení	2 170	2 385	109,9	3 197	134,0	4 391	137,3
Vybavení a provoz domácnosti	1 885	2 291	121,5	2 399	104,7	2 960	123,4
Doprava	2 439	2 749	112,7	2 733	99,4	3 101	113,5
Spoje	344	352	102,3	489	142,2	571	116,8
Volný čas	2 636	2 852	108,2	3 125	109,6	3 957	126,6
Ostatní zboží a služby ^{2/}	2 561	2 737	106,9	3 138	114,7	3 738	119,1
Jiná vydání	1 040	976	93,8	1 195	122,4	2 007	167,9

1/ Výživa = vydání za potraviny, nealkoholické nápoje a stravovací služby

2/ Ostatní zboží a služby = alkoholické nápoje, tabák, zdravotnictví, vzdělání, ubytovací služby, ostatní zboží a služby

Vydání v ostatních skupinách sice vzrostla, ale u některých podskupin byla nominální hodnota vydání pod úroveň roku 1990:

- ve skupině "Výživa" nepatrně poklesla finanční hodnota vydání za nákup kávy, čaje a kakaa a množství nakoupených nealkoholických nápojů,

- ve vydáních na "Bydlení" nastal proti roku 1990 pokles o 5 % u vydání za materiál na údržbu bytu nebo domu,
- ve "Vybavení a zařízení bytu" domácnosti vydaly méně za nábytek, bytový textil apod. (pokles o 20 %),
- ve skupině "Volný čas" omezily vydání na rozhlasové a TV přijímače a videa na 74 %, sportovní potřeby na 93 % hodnoty za rok 1990.

Vydání na výživu ve finančním vyjádření vzrostla v roce 1991 proti předcházejícímu roku o 23 %. Údaje o nakoupeném množství jednotlivých potravinářských výrobků však ukazují, že domácnosti omezily spotřebu potravin.

Nákup výrobků z obilovin, masa a masných výrobků (v kg na osobu)

	1989	1990	1991	(1991 – 1990)	1992
Výrobky z obilovin	90,35	90,27	87,76	- 2,51	90,46
z toho chleba	44,04	43,43	44,02	0,59	44,34
Maso a masné výrobky	51,76	50,47	44,48	- 5,99	44,40
z toho: maso vepřové	10,11	10,01	9,43	- 0,58	9,06
maso hovězí	9,25	8,09	6,21	- 1,88	5,97
drůbež	7,25	7,71	7,06	- 0,65	7,38

Nákup výrobků z obilovin se v kritickém roce 1991 snížil o 2,5 kg na osobu, aby se hned v příštím roce vrátil na úroveň roku předchozího. Netypický byl vývoj nákupu chleba. Ačkoliv po zrušení dotací jeho cena značně vzrostla, nákup se zvýšil o více než půl kilogramu, neboť zřejmě v této situaci chleba plnil i funkci "náhradní" sytící potraviny.

Daleko větší pokles nákupu byl u masa a masných výrobků – o 6 kg za rok. Dočasný pokles byl u masa vepřového a drůbežního - o 60 dkg, nákup hovězího masa se v roce 1991 snížil téměř o dva kilogramy a tato tendence pokračovala i v dalších letech.

Nákup tuků, mléčných výrobků a vajec (v kg na osobu)

	1989	1990	1991	(1991 – 1990)	1992
Oleje a tuky	14,06	13,98	13,04	- 0,94	13,86
z toho: máslo	7,70	7,00	5,62	- 1,38	4,50
rostlinné tuky a oleje	5,04	5,64	6,04	0,40	8,06
Mléko (litry)	78,23	70,46	58,06	- 12,40	56,64
Sýry	7,09	6,56	5,25	- 1,31	5,53
Vejce (kusy)	132	127	127	0	126

U tuků vedle snížení nákupu zhruba o 1 kg došlo i ke změně struktury spotřeby. Po zdražení másla došlo k podstatnému snížení jeho nákupu a zároveň ke zvýšení nákupu jedlých olejů a rostlinných tuků. Tato změna se v roce 1992 a později projevila ještě výrazněji.

Po zrušení dotací a následném podstatném zvýšení ceny mléka domácnosti omezily jeho spotřebu – největší pokles byl právě v roce 1991 (o 18 %). Ještě výrazněji se snížil nákup sýrů, o celou pětinu, ale od následujícího roku se spotřeba opět začala zvyšovat.

Nákup vajec zůstal na stejné úrovni jako v roce 1990. Může to být projev tzv. substitučního efektu, kdy spotřebitel z potravin s podobnou možností využití vybírá cenově výhodnější (vejce mohla ve spotřebě domácností zčásti nahradit maso).

Vývoj nákupu většiny potravin uvedených v následující tabulce byl v souladu s převažující tendencí, tj. v letech 1990 a 1991 pokles a v roce 1992 zvýšení. Z tohoto trendu vybočoval jedině nákup zeleniny a brambor. Zvýšení nákupu zeleniny bylo jen mírné, nákup brambor se proti roku 1989 zvýšil o čtvrtinu, tj. o 6 kg. I v tom se zřejmě projevila snaha

domácností o racionální hospodaření, neboť přes zvýšení ceny brambory zůstaly relativně levnou sytící potravinou s širokou možností využití při přípravě jídel, a to i bezmasých.

Nákup některých dalších potravinářských výrobků (v kg na osobu)

	1989	1990	1991	(1991 – 1990)	1992
Ryby a rybí výrobky	4,42	3,96	2,67	- 1,29	3,25
Brambory	23,11	27,30	29,18	1,88	28,69
Čerstvá zelenina	16,89	17,80	18,06	0,26	18,10
Ovoce mírného pásma	15,22	14,14	12,48	- 1,66	14,78
Jižní ovoce	16,05	14,10	13,86	- 0,24	16,82
Čokoláda a čokoládové výrobky	2,08	2,07	1,79	- 0,28	2,04
Nealkoholické nápoje (litry)	44,69	43,82	36,51	- 7,31	43,59

Údaje o nákupu základních potravin dokazují, že až na malé výjimky domácnosti snížily jejich nákup v důsledku rozsáhlých cenových změn v roce 1991, přičemž již v roce 1992 resp. 1993 se nákup u většiny potravin opět zvýšil. Jestliže ke zvýšení nákupu nedošlo, a to ani v následujících letech, pak vedle cenových vlivů působily na snížení nákupu i jiné příčiny, jež budou analyzovány v druhé části, o výsledcích statistiky RÚ za období 1993 – 2003.

Domácnosti mohou doplňovat nakoupené potraviny naturální spotřebou, tzn. potravinami získanými z vlastního hospodářství, sběrem, darem nebo jinak bezplatně. V následující tabulce jsou uvedeny jen ty potraviny, jejichž naturální spotřeba byla natolik významná, že mohla ovlivnit celkovou spotřebu (= nákup + naturální spotřeba) dané potraviny.

Naturální spotřeba vybraných potravin (v kg/ks na osobu)

	1989	1990	1991	1992	(1992 – 1989)
Maso a masné výrobky – kg	7,45	8,60	9,10	9,24	1,79
% z celkové spotřeby	12,6	14,6	17,0	17,2	4,6
Vepřové sádlo – kg	1,20	1,43	1,42	1,32	0,12
% z celkové spotřeby	7,9	9,3	9,8	8,7	0,8
Vejce – ks	85	80	80	84	- 1
% z celkové spotřeby	39,2	38,5	38,6	40,0	0,8
Brambory – kg	15,79	14,44	16,51	16,91	1,12
% z celkové spotřeby	40,6	34,6	36,1	37,1	- 3,5
Ovoce mírného pásma – kg	19,69	17,25	16,01	17,73	- 1,96
% z celkové spotřeby	56,4	55,0	56,2	54,5	- 1,9
Čerstvá zelenina – kg	9,43	10,62	11,98	12,81	3,38
% z celkové spotřeby	35,8	37,4	39,9	41,5	5,7

Naturální spotřeba masa a masných výrobků byla v roce 1992 téměř o čtvrtinu vyšší než v roce 1989. Tomu odpovídalo množství 1,79 kg, což nemohlo vyrovnat pokles nákupu těchto potravin (činil 7,36 kg). Naturální spotřeba zeleniny rostla v letech 1989 – 1992 rychleji než nákup, u ostatních potravin zůstala zhruba na stejné úrovni, změny se pohybovaly v intervalu ± 10 %. Na celkové spotřebě vajec, zeleniny a brambor se podílela přibližně dvěma pětinami, u ovoce mírného pásma více než polovinou.

Důležitým ukazatelem pro posouzení vývoje peněžních vydání domácností je struktura celkových vydání podle hlavních skupin. Spotřební zvyklosti domácností jsou poměrně stabilní, takže při normálním vývoji ekonomiky dochází v této struktuře jen k nepatrným změnám. Reakce domácností na liberalizaci cen v roce 1991 byla natolik významná, že se projevila i ve změně struktury hlavních skupin vydání.

Největší pohyb v období 1989 – 1992 nastal u vydání na výživu. Jejich podíl se v roce 1991 zvýšil proti předcházejícímu roku o 2,3 procentního bodu, aby se hned v roce 1992

vrátil na úroveň roku 1989. Podíl vydání na odívání a obuv se v roce 1991 snížil proti předchozímu roku o 1,7 bodu a pokles pokračoval i v dalších letech. Podíl vydání na dopravu kolísal v závislosti na vývoji nákupu osobních dopravních prostředků (mírné zvýšení v roce 1990, nižší výdaje v následujících dvou letech). Podíl vydání na vybavení a provoz domácnosti po přechodném zvýšení v roce 1990 zůstal na úrovni roku 1989. Naopak velmi výraznou vzestupnou tendenci vykazoval od roku 1991 podíl vydání na bydlení, jež se v dalších letech ještě zvýraznila.

Struktura vydání podle hlavních skupin v %

	1989	1990	1991	1992
Čistá peněžní vydání na osobu v Kč	22 453	24 527	28 082	34 573
Výživa ^{1/}	30,8	30,1	32,4	30,7
Odívání a obuv	11,0	11,4	9,7	9,3
Bydlení	9,7	9,7	11,4	12,7
Vybavení a provoz domácnosti	8,4	9,4	8,5	8,6
Doprava	10,9	11,2	9,7	9,0
Spoje	1,5	1,4	1,7	1,7
Volný čas	11,7	11,6	11,1	11,4
Ostatní zboží a služby ^{2/}	11,4	11,2	11,2	10,8
Jiná vydání	4,6	4,0	4,3	5,8

1/ Výživa = vydání za potraviny a nealkoholické nápoje + stravovací služby

2/ Ostatní zboží a služby = alkoholické nápoje a tabák + zdravotnictví + vzdělání + ubytovací služby + ostatní zboží a služby

Období 1990 až 1992 bylo obdobím převratných změn jak v národním hospodářství, tak i v hospodaření soukromých domácností. Údaje statistiky RÚ za rok 1990 se ještě příliš nelišily od údajů za rok 1989, k největším změnám došlo až v roce 1991. Ve výsledcích za rok 1992 doznávaly následky liberalizace cen a současně se objevily tendence budoucího vývoje struktury vydání.

3.2 Příjmy a vydání průměrné domácnosti v období 1993 až 2003

Základním rokem v této kapitole bude rok 1993, příp. rok 1989, jestliže to bude pro popis časové řady výsledků RÚ účelné. Důvodů pro tuto volbu je několik. Rok 1993 je možno považovat za začátek období bez podstatných ekonomických změn, kdy se stabilizovaly i spotřební zvyklosti domácností. Významný je i tím, že je to rok rozdělení bývalého Československa na dva samostatné státy. V roce 1993 došlo zároveň k zásadní metodické změně, jakou byl přechod k třídění vydání podle účelu použití.

Složení zpravodajských domácností

	1993	2003
Počet domácností	3 189	2 955
Průměrný počet na domácnost		
členů	2,49	2,46
ekonomicky aktivních	1,19	1,15
nezaopatřených dětí	0,73	0,72
nepracujících důchodců	0,47	0,47
ostatních	0,10	0,12

Počet zpravodajských domácností ve statistice RÚ se s ohledem na organizační a finanční možnosti ČSÚ měnil - nejvyšší byl v roce 1993 (3 189 domácností) a nejnižší v roce 1997 (2 539 domácností). Struktura domácností se v období 1993 až 2003 téměř nezměnila a odrážela nepříznivý demografický stav české společnosti. V každé druhé domácnosti byl nepracující důchodce a na tři domácnosti připadaly dvě nezaopatřené děti. Zvýšil se počet ostatních osob, do nichž se řadí i osoby ekonomicky činné a v době šetření nezaměstnané.

Vývoj čistých peněžních příjmů

	1989	1993	2003
Čistý peněžní příjem na osobu v Kč	23 500	40 914	98 102
Indexy: 1989 = 100			
nominální příjmy	100,0	174,1	417,5
spotřebitelské ceny (ŽN)	100,0	230,6	409,4
reálné příjmy	100,0	75,5	102,0
Indexy: 1993 = 100			
nominální příjmy	57,4	100,0	239,8
spotřebitelské ceny (ŽN)	43,4	100,0	177,5
reálné příjmy	132,3	100,0	135,1

Ke zjištění růstu reálných peněžních příjmů jsme použili index spotřebitelských cen (životních nákladů), jež se počítá pro tzv. spotřební koš. Použijeme-li pro výpočet reálných příjmů jako základ rok 1989, pak z toho plyne, že kupní síla peněžních příjmů domácností ještě v roce 2002 byla jen 96,9 % kupní síly peněžních příjmů v roce 1989 a teprve v roce 2003 překročila hodnotu 100 %. Proti roku 1993 se reálné peněžní příjmy v roce 2003 zvýšily o 35 %. Až na tři výjimky reálné příjmy v jednotlivých letech rostly po celé období. K poklesu došlo v roce 1993, kdy reálné příjmy činily jen 96,5 % roku 1992, dále v roce 1998 – 98,2 % a v roce 2000 – 99,4 % příjmů v předcházejícím roce.

Struktura čistých peněžních příjmů

	Peněžní příjmy na osobu v Kč		Struktura v %		2003 - index 1993=100
	1993	2003	1993	2003	
Příjmy celkem	40 914	98 102	100,0	100,0	239,8
Příjmy ze závislé činnosti	26 989	59 507	66,0	60,7	220,5
Příjmy z podnikání	2 146	10 061	5,2	10,2	468,8
Sociální příjmy	9 774	23 659	23,9	24,1	242,1
Jiné příjmy	2 005	4 875	4,9	5,0	243,1

Struktura peněžních příjmů podle zdrojů se během let 1993 – 2003 změnila jen nepatrně. V příjmech z ekonomické činnosti vzrostla složka příjmů z podnikání na úkor příjmů ze závislé činnosti (ze 7,4 % na 14,5 %). V příjmech z podnikání jsou podle platné metodiky zachyceny částky, jimiž podnikající člen domácnosti přispěl do rodinného rozpočtu nebo které použil pro svoji osobní spotřebu.

Po celé období domácnosti část příjmů ukládaly do finančních ústavů (úložky převažovaly nad vybranými vklady) a rovněž splátky půjček byly vyšší než přijaté půjčky.

Peněžní vydání podle druhu

	Vydání na osobu v Kč			Struktura v %		
	1989	1993	2003	1989	1993	2003
Čistá peněžní vydání celkem	22 453	39 309	91 365	100,0	100,0	100,0
Potraviny, nápoje, veřejné stravování	7 609	12 792	23 089	33,9	32,5	25,3
Průmyslové zboží	8 929	13 972	29 279	39,7	35,6	32,0
Služby	3 989	8 927	29 212	17,8	22,7	32,0
Platby a jiná vydání	1 926	3 618	9 785	8,6	9,2	10,7

Tato tabulka obsahuje dříve používané druhové hledisko třídění vydání do čtyř základních skupin. Je zde uváděna proto, že přehledně vystihuje jednu z podstatných ekonomických změn v životě domácností, a to velký nárůst vydání za služby. Podíl vydání za služby z celkových vydání v roce 1999 poprvé převýšil podíl vydání na výživu a v roce 2003 byl stejně vysoký jako u vydání za průmyslové zboží.

Peněžní vydání podle účelu použití

	Vydání na osobu v Kč			Struktura v %		
	1989	1993	2003	1989	1993	2003
Čistá peněžní vydání celkem	22 453	39 309	91 365	100,0	100,0	100,0
Potraviny, nealkoholické nápoje	5 902	10 203	18 058	26,3	26,0	19,8
Alkoholické nápoje, tabák	1 039	1 671	2 933	4,6	4,2	3,2
Odivání a obuv	2 462	3 515	5 221	11,0	8,9	5,7
Bydlení	2 170	5 292	18 758	9,7	13,5	20,5
Vybavení a provoz domácnosti	1 885	3 408	6 748	8,4	8,7	7,4
Zdravotnictví	79	365	1 587	0,4	0,9	1,7
Doprava	2 439	3 965	9 038	10,9	10,1	9,9
Spoje	344	676	4 072	1,5	1,7	4,4
Volný čas	2 636	3 949	8 951	11,7	10,0	9,8
Vzdělání	53	181	464	0,2	0,5	0,5
Stravovací a ubytovací služby	1 042	1 726	3 997	4,6	4,4	4,4
Ostatní zboží a služby	1 362	2 055	7 096	6,1	5,2	7,8
Jiná vydání	1 040	2 303	4 445	4,6	5,9	4,9

Podíl jednotlivých skupin vydání na celkových peněžních vydáních je ukazatel, jež se uplatňuje při zkoumání údajů statistiky rodinných účtů až v delším časovém období. V meziročních srovnáních při normálním vývoji ekonomiky vykazuje zpravidla jen minimální změnu, z čehož nelze usuzovat, zda jde o změnu trvalou nebo je to jen náhodný výkyv. Období 1993 – 2003 je již dost dlouhé na to, aby se projevil nové tendence ve vývoji jednotlivých skupin vydání domácností.

Struktura celkových peněžních vydání se v roce 2003 proti roku 1993 podstatně změnila. Největší pohyb byl u dvou skupin, jež byly v roce 2003 co do výše vydání zároveň skupinami největšími. Byla to vydání na potraviny a nealkoholické nápoje, jejichž podíl se snížil z 26,0 % na 19,8 %, a vydání na bydlení, kde byla opačná tendence, růst z 13,5 % na 20,5 %. Pokles, resp. růst byl v obou případech soustavný, bez jakýchkoliv odchylek v jednotlivých letech.

Pokles podílu vydání na výživu je přirozený vývoj a signalizuje růst životní úrovně, neboť znamená, že po uspokojení potřeb na výživu zbývá domácnostem více prostředků, které mohou využít na jiné účely. Ve sledovaném období musely ovšem domácnosti posílit prostředky na úhradu bydlení, neboť v této oblasti byl z hlediska nákladů velmi nepříznivý vývoj (zdražování energií, dílčí kroky k deregulaci nájemného atd.).

Soustavnou klesající tendenci měl počínaje rokem 1991 podíl vydání na odívání a obuv, z 11,4 % v roce 1990 až na 5,7 % v roce 2003. Obdobná tendence byla v prostředcích na vybavení a provoz domácnosti, pokles však byl mírnější. Podíly vydání na dopravu a na volný čas byly v období od roku 1989 poměrně stabilní a pohybovaly se v prvním případě mezi 9 a 11,2 % a v druhém případě mezi 9,6 a 11,7 %. U vydání na volný čas byla patrná mírně klesající tendence. Ze zbývajících skupin stojí za zmínku ještě vydání na spoje, která svou velikostí patří sice mezi menší, ale v důsledku explozivního rozšíření mobilního telefonu se několikanásobně zvýšily platby za telefon, takže podíl vydání na spoje se ve druhé polovině sledovaného období proti roku 1989 ztrojnásobil.

Pokles podílu vydání na výživu doprovázely změny ve struktuře spotřebovávaných potravin. Výdaje za potraviny rostly poněkud pomaleji než celkové výdaje na výživu, jejich podíl se snížil ze 79,4 % v roce 1993 na 74,6 %. Velký nárůst naopak vykázaly výdaje za nealkoholické nápoje, jejich podíl v nákladech na výživu se zvýšil o 3 procentní body. Přispěla k tomu zejména rychle rostoucí spotřeba minerálních a stolních vod, která se od roku 1995, kdy bylo zavedeno jejich samostatné vykazování, téměř ztrojnásobila, zatímco spotřeba ostatních nealkoholických nápojů za stejné období vzrostla jen dvakrát.

Struktura peněžních vydání na výživu

	Vydání na osobu v Kč		Struktura v %		Index 2003/1993
	1993	2003	1993	2003	
Výživa celkem	11 877	21 458	100,0	100,0	180,7
Potraviny	9 425	16 004	79,4	74,6	169,8
Pekárenské výrobky, obiloviny	1 482	2 828	12,5	13,2	190,8
Maso a masné výrobky	2 776	4 236	23,4	19,7	152,6
Ryby a rybí výrobky	243	438	2,0	2,0	180,2
Mléko, mléčné výrobky, vejce	1 803	3 301	15,2	15,4	183,1
Oleje a tuky	698	788	5,9	3,7	112,9
Ovoce a ovocné výrobky	749	1 192	6,3	5,6	159,1
Zelenina, brambory	554	1 140	4,7	5,3	205,8
Cukr a výrobky z cukru	680	1 121	5,7	5,2	164,9
Ostatní potraviny	439	959	3,7	4,5	218,5
Nealkoholické nápoje	778	2 054	6,6	9,6	264,0
Stravovací služby	1 674	3 400	14,1	15,8	203,1

Výrazný relativní pokles nastal u vydání za maso a masné výrobky (jejich podíl ve vydáních na výživu se snížil téměř o 4 procentní body) a u vydání za oleje a tuky (- 2,2 body). Jak ukazují údaje o spotřebě v jednotkách množství, v obou případech to byl důsledek změny struktury spotřeby ve prospěch levnějších druhů potravin. V ostatních podskupinách byly jejich podíly z úhrnu vydání na výživu poměrně stabilizované.

Nákup některých výrobků z obilovin (v kg na osobu)

	1993	2003	rozdíl (2003 – 1993)
Celkem	90,61	83,54	- 7,07
Chléb	44,51	35,11	- 9,40
Pečivo celkem	28,37	31,93	3,56
Mouka pšeničná	15,35	13,50	- 1,85
Rýže	2,38	3,00	0,62

Ačkoliv vydání za výrobky z obilovin rostla poněkud rychleji než celkové výdaje na výživu, spotřeba hlavních obilnářských výrobků (chléb, pečivo, pšeničná mouka, rýže) byla v roce 2003 zhruba o 7 kg na osobu nižší než v roce 1993. Snížil se nákup pšeničné mouky a zvýšil nákup pečiva. Z podrobnějších (nepublikovaných) údajů o vydáních vyplývá, že rostly především výdaje za pečivo jemné a trvanlivé a také výdaje za ostatní výrobky z obilovin, což naznačuje větší zájem domácností o nákup hotových jídel.

Při popisu spotřeby dalších skupin potravin je vhodné brát v úvahu celkovou spotřebu, tj. součet potravin nakoupených a potravin získaných bezplatně, protože přírodní spotřeba má v těchto skupinách určitou váhu.

Celková spotřeba masa a masných výrobků (v kg na osobu)

	Nákup		Naturální spotřeba		Celková spotřeba		
	1993	2003	1993	2003	1993	2003	rozdíl
Maso a masné výrobky celkem	44,06	52,99	9,55	6,07	53,60	59,06	5,46
Maso hovězí	5,28	2,62	.	.	5,28	2,62	- 2,66
Maso vepřové	8,94	10,14	3,72	1,76	12,65	11,90	- 0,75
Drůbež	8,01	14,01	1,71	1,32	9,72	15,33	5,61
Ostatní maso, uzenářské zboží, konzervy	21,82	26,22	4,12	2,99	25,95	29,21	3,26

Celková spotřeba masa a masných výrobků v roce 2003 byla téměř o 5 a půl kilogramu vyšší než v roce 1993 a do výše celkové spotřeby v roce 1989 scházelo pouze 15 dkg, a to díky vyššímu nákupu. Naturální spotřeba se naopak snížila téměř o 3,5 kg především v důsledku omezení chovu jatečných prasat, ale i chovu králíků a drůbeže. Zhruba

tři pětiny (57 %) celkové spotřeby připadaly na výsekové maso, vnitřnosti a drůbež, dvě pětiny pak na uzenářské zboží, masové konzervy a jiné masné výrobky.

Podstatně se změnila struktura spotřebovávaného masa a masných výrobků. U hovězího masa prakticky nepřichází v úvahu naturální spotřeba (pokud se vyskytla, bylo množství započteno do "ostatního masa"). Nákup hovězího masa domácnosti soustavně snižovaly, takže z 9,25 kg v roce 1989 přes 5,28 kg v roce 1993 došly až k nákupu 2,62 kg na osobu v roce 2003. Nelze vyloučit, že důvodem omezení spotřeby hovězího masa byly kromě vysoké ceny i pochybnosti o jeho zdravotní nezávadnosti.

Celková spotřeba vepřového masa se pohybovala okolo 12 kg: v roce 1989 to bylo 12,50 kg, 12,65 kg v roce 1993 a skončila na 11,90 v roce 2003. Spotřeba masa drůbežního byla v roce 2003 vyšší proti roku 1993 téměř o 60 % (zvýšení z 9,72 kg na 15,33 kg) a proti roku 1989 téměř o 80 %.

Preference spotřeby drůbežního masa, které je zdravější i cenově výhodnější proti masu hovězímu nebo vepřovému, přispěla k tomu, že vydání za maso a masné výrobky rostla pomaleji (za období 1989 – 2003 o 129 %) než celková vydání na výživu (o 210 %) a jejich podíl z vydání na výživu poklesl z 26,8 % v roce 1989 na 19,7 % v roce 2003.

Celková spotřeba mléka, sýrů a vajec (v litrech, kg, ks na osobu)

	Nákup		Naturální spotřeba		Celková spotřeba		
	1993	2003	1993	2003	1993	2003	rozdíl
Mléko (litry)	57,10	54,82	1,79	0,92	58,89	55,74	- 3,15
Sýry (kg)	5,41	8,15	.	.	5,41	8,15	2,74
Vejce (kusy)	127	122	84	65	212	187	- 25

Celková spotřeba mléka se proti roku 1993 snížila o více než 3 litry. Tento pokles byl z hlediska výživových požadavků na dostatečný přísun vápníku v lidské stravě vyvážen růstem spotřeby sýrů o 2,74 kg, příp. ostatních mléčných výrobků (sušené mléko, jogurty, tvaroh apod.). Vývoj spotřeby mléčných výrobků můžeme pouze odhadovat na základě údajů o peněžních vydáních, která od roku 1993 vzrostla o 114 %, tedy jen poněkud méně než vydání za sýry (zvýšení o 129 %), ale více než vydání za mléko a mléčné výrobky celkem (o 91 %).

Spotřeba mléka v roce 2003 dosahovala jen 70 % spotřeby v roce 1989. Hodnoty z roku 1989 bude stěží opětovně dosaženo, protože současná nabídka na trhu je zaměřena spíše na prodej mléčných výrobků než prodej samotného mléka.

Přímá spotřeba vajec se snížila z 212 kusů v roce 1993 na 187 v roce 2003. Prakticky celý rozdíl odpovídá snížení naturální spotřeby, zatímco nákup vajec se snížil jen o 7 kusů.

Celková spotřeba olejů a tuků (v kg na osobu)

	Nákup		Naturální spotřeba		Celková spotřeba		
	1993	2003	1993	2003	1993	2003	rozdíl
Oleje a tuky celkem	14,50	15,21	1,44	0,51	15,95	15,71	- 0,24
Máslo	3,97	3,66	.	.	3,97	3,66	- 0,31
Vepřové sádlo a slanina	1,22	0,98	1,44	0,51	2,66	1,49	- 1,17
Jedlé oleje, rostlinné a ostatní tuky	9,31	10,57	.	.	9,31	10,57	1,26

Celková spotřeba tuků byla v období 1993 – 2003 poměrně stabilizovaná, rozdíl mezi minimální a maximální hodnotou činil 1,06 kg, proti roku 1989 se spotřeba zvýšila jen o 3 %. Podstatná změna nastala ve struktuře spotřebovaných tuků a olejů z hlediska jejich původu. Zatímco živočišné tuky se v roce 1989 podílely na celkové spotřebě zhruba dvěma třetinami a rostlinné tuky jen jednou třetinou, v roce 2003 tomu bylo právě naopak.

Podíl na celkové spotřebě v %:	1989	1993	2003
živočišné tuky	67,0	41,6	32,7
rostlinné tuky	33,0	58,4	67,3

Celková spotřeba dalších základních potravin - ovoce, zeleniny a brambor - je každoročně ovlivňována výší úrody, která pak určuje ceny, a vyjma jižního ovoce i velikostí vlastní produkce.

U ovoce mírného pásma byla v roce 2003 celková spotřeba o 4,3 kg vyšší než v roce 1993 a podíl naturální spotřeby se postupně snižoval - činil 41 % proti 55 % v roce 1993. Výjimkou byl rok 2002, kdy bylo dosaženo nejvyšší celkové spotřeby (40 kg na osobu) a podíl naturální spotřeby se v důsledku dobré úrody opět zvýšil na 55 %.

Jižního ovoce domácnost v roce 2002 spotřebovala 19 kg na osobu, což je o 1,55 kg méně než v roce 1993. V průběhu sledovaného období nákup jižního ovoce do roku 1995 rostl až na 24 kg, pak zájem domácností o jižní ovoce postupně polevoval až na konečných 17,8 kg v roce 2003.

Celková spotřeba ovoce, zeleniny a brambor (v kg na osobu)

	Nákup		Naturální spotřeba		Celková spotřeba		
	1993	2003	1993	2003	1993	2003	rozdíl
Ovoce mírného pásma	14,93	22,38	18,42	15,26	33,34	37,64	4,30
Jižní ovoce	18,93	17,83	.	.	18,93	17,38	- 1,55
Čerstvá zelenina	17,75	28,76	13,88	11,74	31,63	40,49	8,86
Brambory	28,39	27,40	17,53	12,52	45,92	39,91	- 6,01

Celková spotřeba zeleniny se zvýšila proti roku 1993 zhruba o 8,9 kg a proti roku 1989 o více než 14 kg. Váha naturální spotřeby soustavně klesala, v roce 2003 činila jen 29 % proti 44 % v roce 1993 a 36 % v roce 1989.

Celková spotřeba brambor v roce 1993, tj. 46 kg na osobu, byla nejvyšší v celém sledovaném časovém období 1989 – 2003. Byl to ještě důsledek velkých cenových změn v období 1990 – 1992, kdy domácnosti spotřebou relativně levnějších brambor nahrazovaly jiné potraviny. Podíl naturální spotřeby byl v roce 1989 a 1993 přibližně stejný - zhruba dvě pětiny, v roce 2003 klesl na necelou třetinu.

Spotřeba cukru v roce 2003 (11,24 kg na osobu) byla o 2 kg nižší než v roce 1993, proti roku 1989 byl pokles o 3 kg. V časové řadě lze pozorovat tendence domácností k předzásobením v očekávání cenových změn. Stalo se tak v roce 1990, kdy nákup cukru byl nejvyšší (16 kg na osobu) a také v roce 1994, kdy dosáhl výše 15 kg. V následujícím roce vždy nastal návrat k normálu s poklesem nejméně o 2 kg.

Spotřeba čokolády a čokoládových výrobků vzrostla o třetinu; od roku 1994 se nákup pomalu zvyšoval, až v roce 2003 dosáhl 3,06 kg na osobu.

Téměř čtyřnásobně (na 389 %) vzrostla spotřeba nealkoholických nápojů – v roce 2003 proti roku 1993 o 126 litrů, až na 170 litrů za osobu. Z toho téměř dvě třetiny (63 %) připadalo na minerální a stolní vody. Samostatně byla tato položka sledována až od roku 1995; od té doby se jejich spotřeba ztrojnásobila, zatímco spotřeba ostatních nealkoholických nápojů dosáhla pouze dvojnásobku.

Analýza vydání domácností za potraviny je usnadněna tím, že vedle peněžního vydání bylo u většiny potravin zaznamenáno i nakoupené množství v běžných jednotkách, jako jsou kg, litry apod. U ostatních skupin vydání jsou k dispozici jen peněžní údaje, což při značných cenových změnách během sledovaného desetiletí ztěžuje analýzu.

Pro zjištění reálné hodnoty nakoupených výrobků a služeb se používá indexů spotřebitelských cen (dále ISC), které eliminují působení cenových změn a umožňují v časové řadě srovnání ve stálých cenách. Použití cenových indexů v časové řadě rodinných

úctů je znesnadněno tím, že ve sledovaném období se uskutečnily dvě revize ISC, spojené se zásadní změnou struktury spotřebního koše. Do roku 1992 včetně byly položky ve spotřebním koši uspořádány podle druhů (potraviny, průmyslové zboží, služby), od roku 1994 se v souladu s doporučeními Eurostatu třídící hledisko změnilo na účelové. Při revizi v roce 2000 byla již v plném rozsahu uplatněna klasifikace konečné spotřeby podle účelu použití CZ-COICOP.

Zatímco u celkových vydání nebyl problém zkonstruovat časovou řadu indexů spotřebitelských cen k výchozímu roku 1989, zpětný přepočítání indexů pro skupiny položek podle účelu použití byl obtížný a je k dispozici počínaje rokem 1991. Proto nebylo možné ISC podle účelu použití aplikovat na vydání v období 1989 – 1992. Pro druhé období byly cenové indexy pro nepotravinářské skupiny vydání přepočteny k základu 1993.

Cenové indexy pro vybrané hlavní skupiny vydání

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993		
	1993	2003	nominální	cenový	reálný
Čistá peněžní vydání celkem	39 309	91 365	232,4	177,4	131,0
z toho:					
Odivání a obuv	3 515	5 221	148,5	140,2	105,9
Bydlení	5 292	18 758	354,5	306,6	115,6
Vybavení a provoz domácnosti	3 408	6 748	198,0	132,3	149,7
Zdravotnictví	365	1 587	434,8	287,4	151,3
Doprava	3 965	9 038	227,9	164,4	138,6
Spoje	676	4 072	602,4	243,3	247,6
Volný čas	3 949	8 951	226,7	166,4	136,2
Vzdělání	181	464	.	288,4	.
Ostatní zboží a služby	2 055	7 096	345,3	162,6	212,4

Vydání ve všech skupinách i po přepočtu na ceny roku 1993 rostla, z toho nejvíce vydání na spoje (2,5 krát). Nadprůměrný růst měly ještě reálné výdaje za vybavení a provoz domácnosti, zdravotnictví a za ostatní zboží a služby. Indexy cenový a reálný u vydání za spoje měly přibližně stejnou hodnotu. Z toho lze usuzovat, že na vzestupu celkových vydání na spoje se přibližně stejnou měrou podílel pohyb cen i růst objemu nakoupených služeb. Rychlý růst vydání ve skupině zdravotnictví (nominální index 434,8) byl z větší části způsoben růstem cen. Ve skupině "Bydlení" mělo zvýšení cen (index 306,6) pro celkový vývoj vydání dokonce rozhodující význam, zatímco růst objemu nákupů ve stálých cenách nedosáhl ani průměrné hodnoty (index reálných vydání celkem 131, bydlení 115,6). Obdobně tomu bylo u vydání za odívání a obuv.

V tabulce jsou vynechány indexy za skupinu vzdělání. Od roku 1999 došlo totiž k podstatné metodické změně (výdaje na aktivní zájmovou činnost, školy v přírodě a výcvikové kurzy přeřazeny do jiných skupin a nelze je samostatně vyčísřit), což znehodnocuje vzájemnou srovnatelnost výdajů na vzdělání za období před a po tomto roce.

Vydání na odívání a obuv

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993	Struktura v %		
	1993	2003		1989	1993	2003
Odivání a obuv	3 515	5 221	148,5	11,0 ^{1/}	8,9 ^{1/}	5,7 ^{1/}
Textilní zboží	1 478	2 013	136,2	47,5	42,1	38,5
Konfekce	1 149	1 852	161,2	29,4	32,7	35,5
Obuv	788	1 284	162,9	19,8	22,4	24,6
Opravy a zhotovení šatstva, obuvi	100	74	74,0	3,3	2,8	1,4

1/ podíl z celkových vydání

Vydání na odívání a obuv v roce 2003 proti roku 1993 vzrostla zhruba o polovinu (48,5 %), cenový index měl podobnou úroveň (140,2). To znamená, že ve srovnatelných cenách byla hodnota nakoupeného zboží v roce 2003 jen o 6 % vyšší než v roce 1993.

Během let 1993 – 2003 byly meziroční relativní přírůstky vydání na odívání a obuv nižší (výjimka v roce 1994) než přírůstky peněžních příjmů. Od roku 1998 meziroční index v několika případech klesl pod 100 %, tzn. domácnosti vydaly na ošacení a obuv v nominální hodnotě méně než v předcházejícím roce. Úsporné snahy domácností byly u vydání za odívání a obuv podpořeny též bohatou nabídkou zboží v nízkých cenových polohách.

U vydání na jednotlivé podskupiny je znatelná tendence růstu nominálních vydání na konfekci a na obuv, zatímco váha vydání na textilní zboží se stále snižovala, pokles proti roku 1989 činil 9 procentních bodů.

Při posuzování údajů v posledním řádku tabulky je třeba mít na paměti, že položka od roku 1999 již nezahrnuje vydání za zhotovení šatstva a obuvi, která se v plném rozsahu započítávají do vydání za konfekci, resp. vydání za obuv.

Vydání na bydlení

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993	Struktura v %		
	1993	2003		1989	1993	2003
Bydlení	5 292	18 758	354,5	9,7 ^{1/}	13,5 ^{1/}	20,5 ^{1/}
Nájemné	962	3 608	375,1	25,8	18,2	19,2
Ústřední topení, teplá voda, ostatní komunální služby	1 803	4 948	274,4	15,3	34,1	26,4
Elektřina, plyn, paliva	1 788	6 521	364,7	38,6	33,8	34,8
elektřina	982	3 717	378,5	22,0	18,6	19,8
plyn	476	2 412	506,7	9,5	9,0	12,9
paliva	330	392	118,8	7,1	6,2	2,1
Údržba, stavba, rekonstrukce domu/bytu	739	3 681	498,1	20,3	13,9	19,6

1/ podíl z celkových vydání

Vydání na bydlení vzrostlo proti roku 1993 nominálně o 354 %, avšak ve srovnatelných cenách byl rozsah zboží a služeb, které domácnosti nakoupily, zhruba jen o šestinu vyšší než v roce 1993.

Převážnou část vydání na bydlení tvořil nákup energií (teplo, teplá voda, plyn ze sítě, elektřina, paliva). V roce 2003 to bylo 51 %, což znamenalo pokles o 5 procentních bodů proti roku 1993. Vzrostl podíl vydání na čistou energii, kdežto podíl vydání na paliva se snížil z 6 na 2 % nákladů na bydlení.

Zvýšení podílu vydání na ušlechtilá paliva souvisí s růstem kvality bydlení. Např. téměř tři čtvrtiny domácností (71 %) měly v roce 2003 zaveden plyn do bytu (v roce 1993 jen 60 %). Některý ze způsobů ústředního vytápění měly v roce 1993 čtyři pětiny domácností, v roce 2003 jejich podíl dosáhl 96,6 %.

Vydání za nájemné vzrostlo proti roku 1993 o 275 %, ale podíl na celkových vydáních na bydlení zůstal téměř stejný a proti roku 1989 dokonce poklesl téměř o 7 procentních bodů. Tento netypický vývoj byl důsledkem zpomalení deregulace nájemného v posledních pěti letech.

Vydání na vybavení a provoz domácnosti se proti roku 1993 zhruba zdvojnásobilo a protože cenový index vzrostl jen o třetinu, reálná hodnota nakoupených výrobků a služeb byla v roce 2003 o polovinu větší než v roce 1993. Meziroční nominální přírůstky měly sestupnou tendenci, podíl na celkových vydáních činil v roce 2003 jen 7,4 % proti 8,7 % v roce 1993. V roce 1998 a 2000, kdy reálný peněžní příjem byl nižší než v předcházejícím roce, stagnovala, resp. klesla nominální vydání na tuto skupinu.

Z podskupin vykazovala největší dynamiku vydání na drogistické zboží, proti roku 1993 se její podíl na vydáních za skupinu zvýšil téměř o 7 procentních bodů. Do určité míry se na tom podílela změna náplně této položky: od roku 1999 totiž přibýlo některé drogistické zboží pro osobní hygienu, dříve zařazované do kosmetiky, jehož hodnota (391 Kč na osobu) představovala více než jednu pětinu celkové částky vydané v roce 1999 za drogistické zboží.

Vydání na vybavení a provoz domácnosti

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993	Struktura v %		
	1993	2003		1989	1993	2003
Vybavení a provoz domácnosti	3 408	6 748	198,0	8,4 ^{1/}	8,7 ^{1/}	7,4 ^{1/}
z toho:						
vybavení a zařízení bytu	1 117	2 211	197,9	35,9	32,8	32,8
zařízení a potřeby pro domácnost	1 421	2 450	172,4	42,0	41,7	36,3
drogistické zboží	811	2 060	254,0	20,0	23,8	30,5

1/ podíl z celkových vydání

Druhá podskupina zahrnuje různé přístroje a zařízení pro domácnost, z nichž některé se jmenovitě sledují v části o vybavení domácností. V roce 2003 připadalo na 100 domácností 110 chladniček, tedy stejně jako v roce 1993. Růst byl u mrazniček – z 58 na 105. (Při výpočtu byla kombinace chladničky s mrazničkou počítána jako dva samostatné přístroje.) Na 100 domácností připadalo 90 automatických praček, tj. růst proti roku 1993 o 41 %. Vybavenost domácností myčkou nádobí se začala zvyšovat až v posledních letech, v roce 2003 ji mělo 12 domácností ze 100. Pozoruhodný byl růst vybavenosti mikrovlnnou troubou, zejména v letech 1997 – 2000; ze 6 kusů na 100 domácností v roce 1993 stoupla v roce 2003 na desetinásobek.

Vydání na dopravu rostla rychleji než ceny (cenový index 2003/1993 byl 164), reálná hodnota vydání byla zhruba o dvě pětiny vyšší než v roce 1993. Meziroční přírůstky v této skupině vydání neměly žádnou jednotnou tendenci, pohybovaly se od – 6 % do + 26 %. Vliv na tento vývoj měl nákup automobilů. Pokud reálný roční přírůstek čistých peněžních příjmů byl menší než 3 %, docházelo k poklesu vydání za osobní automobily. Podíl vydání na dopravu z celkových vydání v roce 1993 i 2003 dosahoval 10 %, v průběhu období se nepravidelně pohyboval v rozmezí 9 – 11 %.

Vydání na dopravu a spoje

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993	Struktura v %		
	1993	2003		1989	1993	2003
Doprava	3 965	9 038	227,9	10,9 ^{1/}	10,1 ^{1/}	9,9 ^{1/}
Dopravní prostředky, potřeby pro dopravu	1 255	3 273	260,8	43,5	31,7	36,2
z toho osobní automobily	835	2 588	309,9	.	21,1	28,6
Provoz dopravních prostředků	1 940	4 275	220,4	43,1	48,9	47,3
z toho pohonné hmoty a oleje	1 642	3 403	207,2	38,1	41,4	37,7
Doprava osobní a nákladní	770	1 490	193,5	13,4	19,4	16,5
Spoje	676	4 072	602,4	1,5 ^{1/}	1,7 ^{1/}	4,4 ^{1/}
z toho telefon	296	3 276	1 106,8	.	43,8	80,5

1/ podíl z celkových vydání

Automobil vlastnily v roce 2003 více než dvě třetiny domácností (68 % proti 56 % v roce 1993).

Převážná část vydání této skupiny byla určena na dopravu, kterou si domácnosti zajišťovaly ve vlastní režii. Na veřejnou dopravu připadala v roce 1993 pětina a v roce 2003 šestina vydání na dopravu celkem.

Na šestinásobném zvýšení vydání za spoje se přibližně z poloviny podílel růst cen. Cenový index pro tuto skupinu (243,3) byl v pořadí čtvrtý nejvyšší. I po přepočtu na stálé ceny si vydání za spoje zachovala nejvyšší tempo růstu – reálná vydání v roce 2003 byla 2,5 krát vyšší než v roce 1993. Byl to především důsledek rychlého rozšíření mobilních telefonů a s tím spojeného nárůstu výdajů na jejich provoz. Nominální hodnota ostatních vydání za spoje (poštovní služby, rozhlas a televize) za sledované období vzrostla jen na dvojnásobek.

Vybavenost mobilním telefonem se ve statistice rodinných účtů sleduje až od roku 1999. V té době na 100 domácností připadalo 11 mobilů, v roce 2003 to bylo již 122. Naopak vybavenost pevnou linkou nejrychleji rostla v období 1996 – 1999, od roku 2001 začala mírně klesat. V roce 2003 používalo pevnou linku 72 domácností ze 100.

Vydání na volný čas

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993	Struktura v %		
	1993	2003		1989	1993	2003
Volný čas	3 949	8 951	226,7	11,7 ^{1/}	10,0 ^{1/}	9,8 ^{1/}
Zařízení a vybavení pro volný čas	1 164	2 395	205,8	41,9	29,5	26,8
Jiné potřeby a služby pro volný čas	1 387	3 125	225,3	25,2	35,1	34,9
Rekreace celkem	834	2 144	257,1	19,6	21,1	23,9
tuzemská	318	565	177,7	.	8,0	6,3
zahraniční	516	1 579	306,0	.	13,1	17,6
Hospodářské a pěstitelské potřeby, květiny	565	1 287	227,8	13,3	14,3	14,4

1/ podíl z celkových vydání

Vydání na volný čas byla v reálné hodnotě o třetinu vyšší než v roce 1993. Meziroční přírůstky měly spíše sestupnou tendenci, což vedlo ke snížení podílu na úhrnu vydání z 12 % na 10 % v roce 2003.

Vydání na volný čas bylo pro publikaci časové řady rozděleno do čtyř podskupin, jež jsou z hlediska náplně velmi odlišné. "Zařízení a vybavení pro volný čas" zahrnují převážně výrobky investičního charakteru, jako audiovizuální přístroje, osobní počítače, potřeby pro sport. Jejich podíl na vydáních na volný čas se v roce 2003 snížil na 27 %. Vybavenost domácností předměty pro volný čas však rostla. V roce 2003 připadalo na 100 domácností 122 barevných televizorů (v roce 1993 jen 81), 74 radiomagnetofonů (44), 58 videorekordérů (17) a 34 osobních počítačů (5).

"Jiné potřeby a služby pro volný čas" obsahuje hračky, knihy, časopisy, vstupné a další druhy služeb pro volný čas. Podíl této položky na vydáních na volný čas byl nejvyšší (35 %), proti roku 1993 se nezměnil.

Nejrychleji rostoucí podskupinou byla vydání za rekreaci (o 157 %). Možnost svobodně cestovat do ciziny se projevila významným nárůstem vydání za rekreaci zahraniční, jež se proti roku 1993 ztrojnásobila.

Hospodářské a pěstitelské potřeby, vč. květin a výrobků z nich, se na vydáních na volný čas podílely jen 14 %. Patří sem i vydání za chov domácích zvířat (miláčků), která se řadila k nejrychleji rostoucím – za posledních 10 let se výdaje zvýšily 6,5 krát.

Vydání na ostatní zboží a služby

	Vydání na osobu v Kč		Index 2003/1993	Struktura v %		
	1993	2003		1989	1993	2003
Ostatní zboží a služby	2 055	7 096	345,3	6,1 ^{1/}	5,2 ^{1/}	7,8 ^{1/}
Osobní potřeby, kosmetické zboží	952	1 598	167,9	40,5	46,3	22,5
Osobní aj. služby, správní poplatky	326	1 272	390,2	14,6	15,9	17,9
Pojištění osobní a věcná	776	4 226	544,6	44,9	37,8	59,6

1/ podíl z celkových vydání

Skupina vydání na "Ostatní zboží a služby" je značně nesourodá, vývoj jednotlivých podskupin, resp. položek byl diferencovaný. Růst nominálních vydání za celou skupinu byl nadprůměrný (index 2003/1993 byl 345), cenový index byl nízký (163), takže objem nakoupeného zboží a služeb ve stálých cenách překročil dvojnásobek (index 212). Zasloužily se o to především výdaje za pojištění, které v roce 2003 dosáhly tří pětín vydání v této skupině (v roce 1993 to bylo jen 38 %, nominální vydání vzrostla o 445 %). Další dynamickou položkou byla vydání za finanční, poradenské a administrativní služby, která se od roku 1993 zvýšila více než sedmkrát – z 94 Kč na osobu na 691 Kč v roce 2003.

Poslední skupina v publikačních tabulkách (část 3) obsahuje vydání, která nejsou klasifikována podle CZ-COICOP, tzn. nezahrnují se do konečné spotřeby. Z hlediska celkových vydání nebyla příliš významná, částka 4 445 Kč na osobu v roce 2003 představovala 5 % čistých vydání, růst od roku 1993 nedosahoval průměru (index 193). Největší váhu v ní měly dary příbuzným (46 % v roce 2003), nejrychlejší růst vydání za nemovitosti a družstevní výstavbu, která v roce 2003 činila 1 742 Kč na osobu, tj. osminásobek částky vydané v roce 1993.

3.3 Příjmy a vydání vybraných typů domácností v období 1989 až 2003

Přechod na tržní hospodářství a s tím související liberalizace cen, rozšíření nabídky zboží a služeb atd. se promítly v různé míře i do spotřebních zvyklostí domácností. V této části jsou porovnávány změny ve struktuře spotřeby jednak mezi domácnostmi zaměstnanců a důchodců, jednak mezi dvěma typy rodin s dětmi (běžné rodiny zaměstnanců a rodiny s minimálními příjmy).

Složení, příjmy a vydání domácností zaměstnanců a důchodců

	Průměrná domácnost		Domácnosti zaměstnanců		Domácnosti důchodců	
	1989	2003	1989	2003	1989	2003
Počet domácností	3 874	2 955	2 645	1 730	515	495
Průměrný počet na domácnost členů	2,64	2,46	3,00	2,78	1,42	1,48
ekonomicky aktivních	1,33	1,15	1,74	1,57	0,01	0,00
nezaopatřených dětí	0,84	0,72	1,08	0,96	0,00	0,00
nepracujících důchodců	0,38	0,47	0,08	0,08	1,36	1,47
ostatních	0,09	0,12	0,10	0,17	0,05	0,01
Čistý peněžní příjem na osobu Kč/rok	23 500	98 102	24 031	101 672	19 254	90 081
z toho sociální příjmy v %	22,0	24,1	13,8	11,6	92,9	94,4
Indexy: 1989 = 100						
nominální příjmy	100,0	417,5	100,0	423,1	100,0	467,9
spotřebitelské ceny (ŽN)	100,0	409,4	100,0	395,3	100,0	441,3
reálné příjmy	100,0	102,0	100,0	107,0	100,0	106,0
Čistá peněžní vydání na osobu Kč/rok	22 453	91 365	22 828	93 050	19 268	87 971
Indexy: 1989 = 100						
nominální vydání	100,0	406,9	100,0	407,6	100,0	456,6
reálná vydání	100,0	99,4	100,0	103,1	100,0	103,5
Saldo vybraných úspor a vkladů	- 380	- 5 505	- 482	- 7 672	286	- 1 443
Saldo výpůjček a splacených půjček	- 456	- 775	- 522	- 551	24	- 121

Změny ve složení domácností zaměstnanců byly obdobné jako v průměrné domácnosti, tzn. směrem k menšímu počtu osob. V domácnostech důchodců byla tendence opačná. Díky prodloužení průměrného věku se zvýšil podíl dvoučlenných domácností důchodců, což se promítlo i do zpravodajského souboru. Zvýšení počtu osob pobírajících důchod na úkor ostatních osob souvisí s metodickou změnou: ženy pobírající tzv. důchod manželky byly dříve vyznačovány jako ostatní osoby, nový zákon o sociálním zabezpečení

od roku 1996 tento druh dávky změnil na starobní důchod a v souladu s tím se změnilo i jejich zařazení.

Významný rozdíl byl ve vývoji životních nákladů obou typů domácností, což souvisí se strukturou jejich spotřebního koše. Čím vyšší je podíl skupin vydání s vysokým růstem cen, tím vyšší je výsledný index spotřebitelských cen pro daný typ domácností. Například index spotřebitelských cen pro skupinu bydlení byl za období 1991 až 2003, za něž jsou ISC podle skupin vydání k dispozici, druhý nejvyšší s hodnotou 473. Přitom náklady na bydlení v roce 1989 tvořily 13,4 % vydání domácností důchodců a jen 9,2 % v domácnostech zaměstnanců. Pro domácnosti důchodců byly relativně významnější než pro zaměstnance i další skupiny vydání s rychlým růstem cen, jako vydání na spoje nebo zdravotnictví.

V důsledku toho index spotřebitelských cen (životních nákladů) v roce 2003 proti roku 1989 v domácnostech důchodců dosáhl hodnoty 441,3, zatímco v zaměstnaneckých domácnostech jen 395,3. Rychlejší růst nominálních příjmů za toto období v domácnostech důchodců (o 368 % proti 323 % v domácnostech zaměstnanců) se tím prakticky anuloval a reálné příjmy obou typů domácností se zvýšily zhruba stejně (o 6 resp. 7 %).

Další rozdíl mezi domácnostmi zaměstnanců a důchodců byl v přístupu k úsporám. V domácnostech zaměstnanců výběry z úspor převažovaly nad vklady v roce 1990 a 1992, saldo ovšem činilo pouze 38, resp. 169 Kč na osobu a rok, v ostatních letech bylo saldo záporné, tzn. domácnosti více ukládaly než vybíraly. Pro domácnosti důchodců je charakteristické, že své příjmy doplňují z naspořených finančních prostředků – ve sledovaném období saldo dosáhlo nejvyšší hodnoty v roce 1992 (1 551 Kč na osobu), záporné saldo v roce 2003 bylo jedinou výjimkou.

Struktura vydání domácností zaměstnanců a důchodců v %

	Průměrná domácnost		Domácnosti zaměstnanců		Domácnosti důchodců	
	1989	2003	1989	2003	1989	2003
Čistá peněžní vydání na osobu Kč/rok	22 453	91 365	22 828	93 050	19 268	87 971
Potraviny, nealkoholické nápoje	26,3	19,8	25,1	18,4	39,6	25,7
Alkoholické nápoje, tabák	4,6	3,2	4,6	3,2	4,4	3,3
Odivání a obuv	11,0	5,7	11,3	6,0	7,9	3,5
Bydlení	9,7	20,5	9,2	19,5	13,4	26,4
Vybavení a provoz domácnosti	8,4	7,4	8,6	7,5	6,6	6,8
Zdravotnictví	0,4	1,7	0,3	1,6	0,7	2,8
Doprava	10,9	9,9	11,5	10,9	3,7	5,7
Spoje	1,5	4,4	1,4	4,4	2,7	4,6
Volný čas	11,7	9,8	11,9	10,1	9,1	6,7
Vzdělání	0,2	0,5	0,3	0,6	0,0	0,0
Stravovací a ubytovací služby	4,6	4,4	5,0	4,8	2,3	1,8
Ostatní zboží a služby	6,1	7,8	6,3	8,1	3,4	5,4
Jiná vydání	4,6	4,9	4,5	5,0	6,1	7,3

Změny ve struktuře vydání byly v domácnostech zaměstnanců podobné jako v průměrné domácnosti. Náklady na bydlení s téměř 20 % váhou v roce 2003 se staly dominantní položkou v rodinném rozpočtu, podíl vydání na potraviny a nealkoholické nápoje proti roku 1989 klesl na 18,4 %, což představuje snížení o čtvrtinu.

Vývoj struktury vydání v domácnostech důchodců probíhal stejným směrem jako u domácností ekonomicky aktivních osob, s výjimkou vydání na dopravu, jejichž podíl na celkových vydáních se proti roku 1989 zvýšil o 2 procentní body. Důchodcům ve srovnání s domácnostmi zaměstnanců mnohem rychleji rostla vydání na provoz dopravních prostředků (index 739 proti 390 u zaměstnanců) a také na nákup dopravních prostředků. Ten ovšem u důchodců bývá spíše výjimkou, takže je třeba počítat s tím, že index citlivěji reaguje na náhodné vlivy (počet a cena nakoupených aut v porovnávaných letech).

Změny ve struktuře vydání domácností důchodců však probíhaly s větší intenzitou. Výraznější pokles podílu ve srovnání s domácnostmi zaměstnanců byl patrný u vydání za potraviny a nealkoholické nápoje (více než o třetinu), vydání na odívání a obuv, na volný čas a na stravovací a ubytovací služby. Součet vydání na potraviny, nealkoholické nápoje a bydlení v domácnostech důchodců činil o něco více než polovinu celkových vydání, ale zatímco v roce 1989 v poměru 3 ku 1 převažovala vydání na potraviny a nealkoholické nápoje, v roce 2003 se poměr obou složek přibližně vyrovnal.

Doplňkový soubor rodin s dětmi s minimálními příjmy byl zaveden v roce 1991, proto je časová řada za oba typy domácností kratší. Příjmy a výdaje lze porovnávat pouze v nominální hodnotě, neboť cenové indexy pro rodiny s dětmi s minimálními příjmy se počítají až od roku 2001.

Složení, příjmy a vydání domácností zaměstnanců s dětmi a rodin s dětmi s minimálními příjmy

	Domácnosti zaměstnanců s dětmi		Rodiny s dětmi s minimálními příjmy	
	1991	2003	1991	2003
Počet domácností	1 518	999	324	424
Průměrný počet na domácnost				
členů	3,68	3,54	4,06	3,50
ekonomicky aktivních	1,75	1,60	1,39	0,87
nezaopatřených dětí	1,70	1,67	2,20	1,97
nepracujících důchodců	0,02	0,03	0,02	0,07
ostatních	0,21	0,24	0,45	0,59
Čistý peněžní příjem na osobu Kč/rok	26 054	86 482	17 436	43 454
z toho sociální příjmy v %	20,3	11,0	34,2	39,3
Index: 1991 = 100	100,0	331,9	100,0	249,2
zaměstnanci s dětmi = 100	100,0	100,0	66,9	50,3
Čistá peněžní vydání na osobu Kč/rok	24 632	80 374	17 055	44 536
Index: 1991 = 100	100,0	326,3	100,0	261,1
Saldo vybraných úspor a vkladů	- 489	- 4 928	184	1 912
Saldo výpůjček a splacených půjček	- 581	- 890	- 494	- 665

Složení obou typů rodin s dětmi se dost výrazně lišilo. Rodina, jejíž příjmy nepřekračovaly 1,4 násobek životního minima byla v roce 1991 v průměru větší, měla více dětí a více tzv. ostatních osob (ženy pobírající rodičovský příspěvek, nezaměstnaní, ženy v domácnosti) a naopak méně osob ekonomicky aktivních. V roce 2003 byl počet členů obou typů domácností téměř stejný (3,54 a 3,50), ostatní rozdíl se však průběhu sledovaného období prohloubily a odrážely změny ve složení domácností s minimálními příjmy. Zatímco dříve byly pod hranicí minimálních příjmů spíše rodiny s větším počtem dětí a ženou pobírající rodičovský příspěvek, postupně přibývaly rodiny s osobou nezaměstnanou nebo nepracujícím důchodcem a neúplné rodiny.

Vývoj příjmů v souboru rodin s dětmi s minimálními příjmy je limitován vývojem životního minima. Domácnosti, jejichž příjem překročí stanovenou hranici, se ze zpracování vyřazují. Životní minimum bylo několikrát valorizováno, přesto rostlo v průměru pomaleji než pracovní příjmy a důchody, v důsledku toho se příjmová disproporce mezi rodinami s dětmi prohloubila. V roce 1991 příjem na osobu v rodině s minimálními příjmy dosahoval dvou třetin příjmu zaměstnanecké rodiny, v roce 2003 to byla jen polovina. Charakteristická pro rodiny s dětmi a minimálními příjmy byla také vysoká závislost na sociálních příjmech. Zatímco v domácnostech zaměstnanců s dětmi v období 1991 - 2003 podíl sociálních příjmů klesl (z 20 na 11 %), v rodinách s minimálními příjmy sociální příjmy v roce 2003 představovaly již dvě pětiny čistých příjmů domácnosti (podíl se zvýšil o 5 procentních bodů).

Peněžní vydání v rodinách s dětmi s minimálními příjmy rostla poněkud rychleji než příjmy, domácnosti si své finanční prostředky soustavně doplňovaly výběrem z úspor, výběry převažovaly nad vklady po celé období. Výše salda v jednotlivých letech kolísala, tendence

byla rostoucí, nejvyšší hodnoty dosáhlo v roce 2003 – 1 912 Kč na osobu. Rozpočet rodin s minimálními příjmy zatěžovaly též splátky půjček; saldo bylo vždy na straně vydání a pohybovalo se od 227 Kč na osobu v roce 1998 do 665 Kč v roce 2003.

Struktura vydání a její vývoj byly v rodinách zaměstnanců s dětmi podobné jako u domácností zaměstnanců celkem. Rodiny s minimálními příjmy ve srovnání s rodinami zaměstnanců musely relativně větší část svých vydání věnovat na potraviny a nealkoholické nápoje (v roce 1991 to bylo 30,9 % proti 26,1 % v domácnostech zaměstnanců) a na bydlení (12,4 % proti 10,9 %). Váha ostatních skupin vydání byla přibližně stejná nebo nižší (vybavení a provoz domácnosti, doprava, volný čas).

Do roku 2003 se podíl vydání na potraviny a nealkoholické nápoje u rodin s dětmi s minimálními příjmy snížil o 4,2 procentního bodu (u zaměstnanců s dětmi o 7,3 bodu), podíl nákladů na bydlení se téměř zdvojnásobil (růst o 11,9 bodu, u zaměstnanců o 7,8). V součtu se váha těchto dvou položek za období 1991 – 2003 u zaměstnanců s dětmi prakticky nezměnila (činila 37 %), u rodin s minimálními příjmy se jejich podíl zvýšil ze 43,3 % na 51 %. To znamená, že tyto rodiny musely ušetřit na jiných vydáních.

Struktura vydání domácnosti zaměstnanců s dětmi a rodin s dětmi s minimálními příjmy v %

	Domácnosti zaměstnanců s dětmi		Rodiny s dětmi s minimálními příjmy	
	1991	2003	1991	2003
Čistá peněžní vydání na osobu Kč/rok	24 632	80 374	17 055	44 536
Potraviny, nealkoholické nápoje	26,1	18,8	30,9	26,7
Alkoholické nápoje, tabák	4,4	2,7	4,8	2,4
Odivání a obuv	10,8	6,5	10,1	5,6
Bydlení	10,9	18,7	12,4	24,3
Vybavení a provoz domácnosti	8,5	7,3	7,5	6,5
Zdravotnictví	0,4	1,4	0,3	1,2
Doprava	10,3	11,2	8,2	5,9
Spoje	1,5	4,3	1,6	4,8
Volný čas	11,6	10,7	9,7	7,4
Vzdělání	0,7	0,8	0,6	0,7
Stravovací a ubytovací služby	5,6	5,4	5,7	5,1
Ostatní zboží a služby	5,9	7,8	6,2	6,4
Jiná vydání	3,3	4,4	2,0	2,7

V první řadě to byly výdaje na dopravu provozovanou ve vlastní režii. Výdaje rodin s minimálními příjmy na nákup dopravních prostředků byly v roce 2003 jen o málo vyšší než v roce 1991 (index 104,7), výdaje na provoz rostly podprůměrně (index 153,7 proti 269,6 v rodinách zaměstnanců s dětmi). V této souvislosti stojí za zmínku údaje o vybavení domácností osobním automobilem. V roce 1991 připadalo na 100 domácností zaměstnanců s dětmi 74 automobilů, v rodinách s dětmi s minimálními příjmy jich bylo 62. V prvním typu domácností se počet automobilů ještě poněkud zvýšil (na 81 v roce 2003), ve druhém naopak klesl na pouhých 42 automobilů na 100 domácností. Z toho je patrné, že obnova automobilu a pravděpodobně i náklady na jeho provoz přesahovaly finanční možnosti rodin s dětmi s minimálními příjmy. V nákladech na dopravu se tak zvýšil podíl veřejné dopravy (z 17,8 na 37,4 %).

V souladu s obecným trendem se úspory týkaly také vydání za odívání a obuv, byly však ve větším rozsahu: u zaměstnanců s dětmi vzrostly nominální výdaje od roku 1991 o 122 %, u rodin s dětmi s minimálními příjmy jen o 46 %.

Další skupinou vydání, kde rodiny s minimálními příjmy více šetřily, byly výdaje na volný čas (pokles podílu o 2,3 bodu, u zaměstnanců jen o 0,9 bodu). Úspory se týkaly zařízení a vybavení pro volný čas a vydání na hospodářské a pěstitelské potřeby.